

Arkeologisk utredning, etapp 1

Mellan Habo och Vättern

Arkeologisk utredning etapp 1, inför detaljplaneprogram
för delar av Munkaskog, Sjogarp och Stora Kärr.

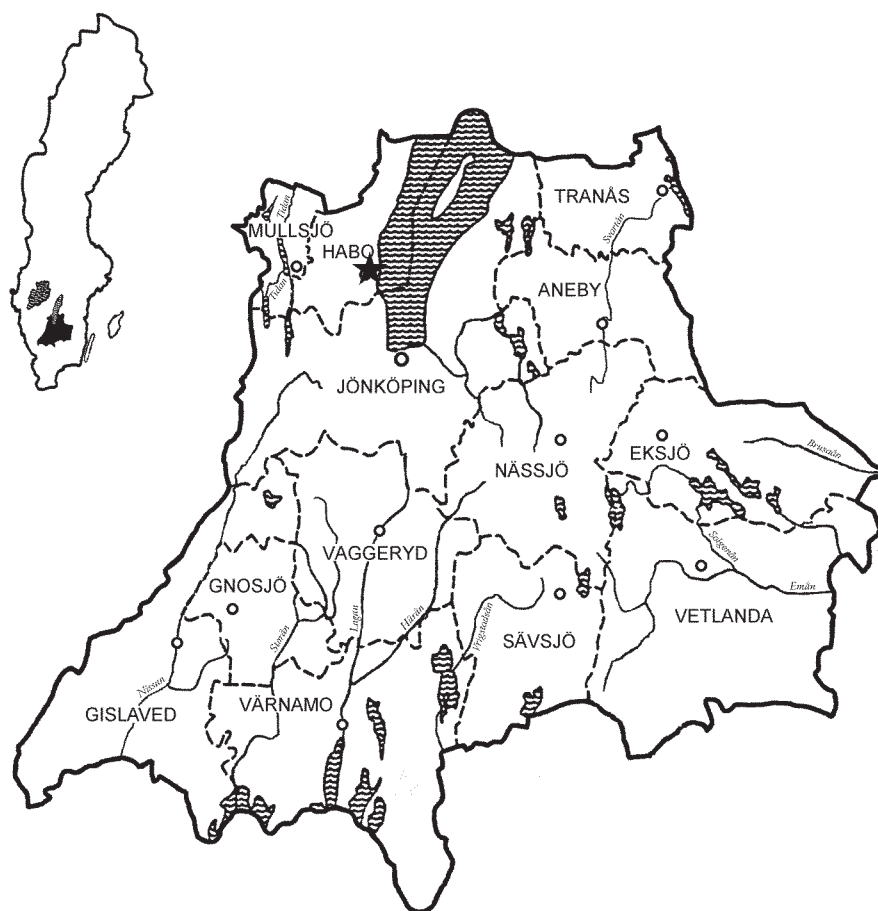
*Habo socken i Habo kommun
Jönköpings län*

Arkeologisk utredning, etapp 1

Mellan Habo och Vättern

Arkeologisk utredning, etapp 1, inför detaljplaneprogram för delar av Munkaskog, Sjogarp och Stora Kärr.

*Habo socken i Habo kommun
Jönköpings län*

Rapport, foto och ritningar: Ådel V. Franzén
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Tidblom

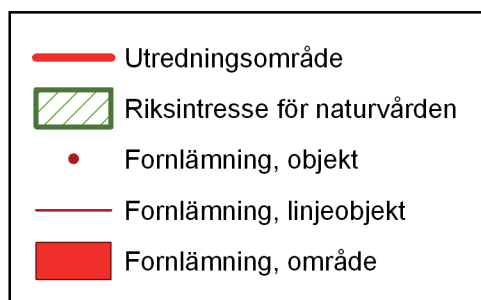
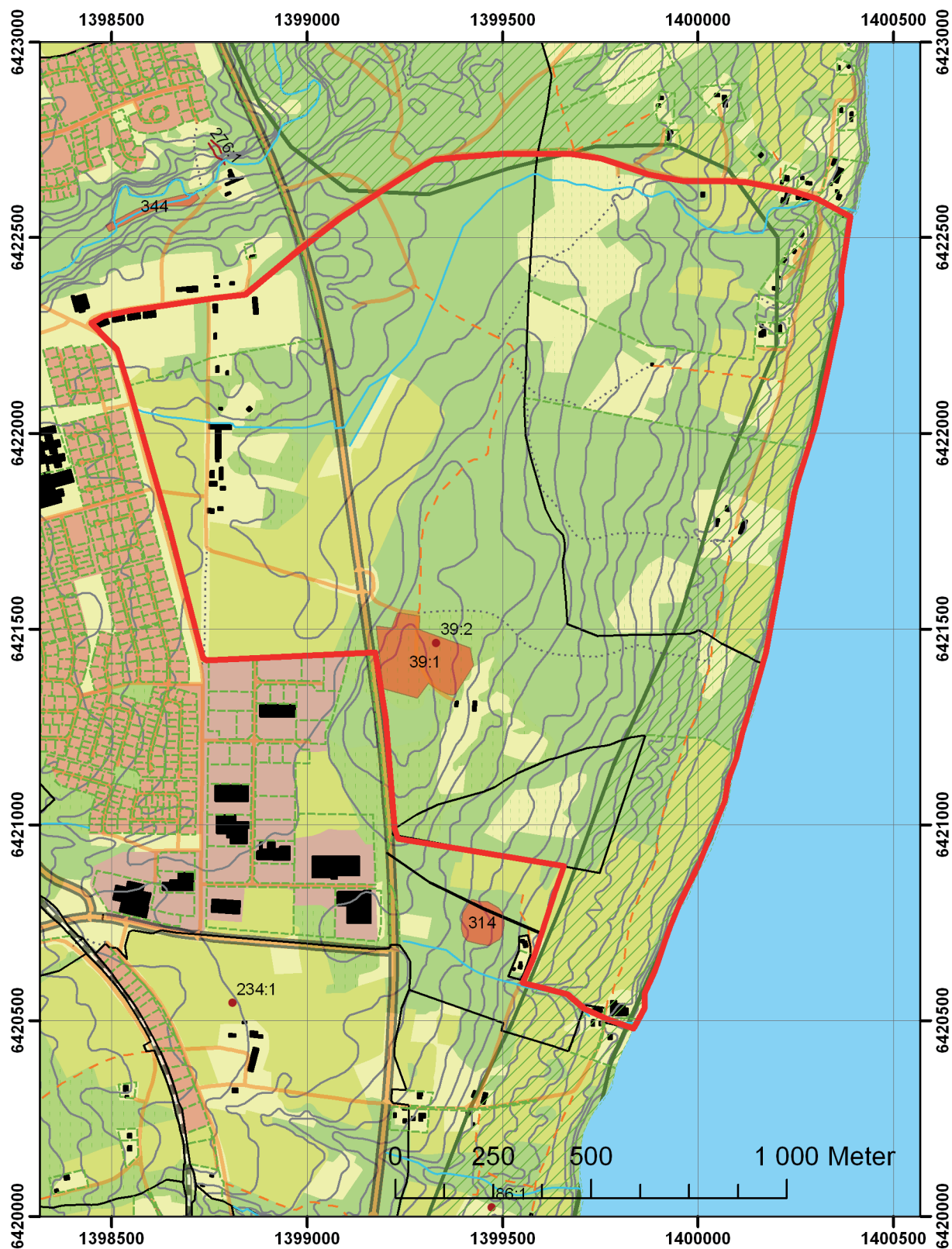
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2008

Innehåll

Inledning.....	5
Omfattning.....	5
Målsättning.....	6
Metod.....	6
Topografi.....	6
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	7
Tidigare undersökningar.....	8
Ortnamnen.....	8
Utmarksområdet Munkaskog.....	10
Det äldre kartmaterialet.....	13
Stora Kärr i kartorna.....	14
Natura 2000-området Stora Kärr.	
Hur gammal är bokskogen.....	17
Munkaskog.....	18
Resultat av utredningen, etapp 1.....	19
Sammanfattning.....	23
Åtgärdsförslag.....	24
Antikvarisk bedömning.....	24
Administrativa uppgifter.....	26
Referenser.....	26
Tryckta källor.....	26
Otryckta källor.....	26
Muntliga källor.....	27
Arkiv.....	27
Källor på nätet.....	27
Kartunderlag.....	27
Figurförteckning.....	28

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 7D 4j och 7E 4a.
Skala 1:15000.

Inledning

Ärendet Munkaskog har beställts som en arkeologisk utredning, etapp 1. Syftet är således att fastställa förekomst av fast fornlämning eller annan kulturhistorisk lämning. I området fanns sedan tidigare inga R-markerade fornlämningar registrerade och risken bedömdes som liten att hitta några nya. Endast en övrig kulturhistorisk lämning, RAÄ 39, ett sentida torp, var upptagen i fornminnesregistret. Den arkeologiska etapp 1-utredningen fastställdes därför av länsstyrelsen till 5 dagar i fält i ett område som omfattar 250 ha. Efter avslutad fältinventering kan konstateras att länsstyrelsens bedömning av antalet dagsverken i fält för ett så stort område var felaktig. Visserligen framkom endast få nya fasta fornlämningar men de fysiska lämningar som faller under benämningen ”övrig kulturhistorisk lämning” var desto fler. De berättar om landskapsförändringar i ett perspektiv från medeltid och fram till nutid. De flesta lämningarna speglar dock en period från ca 1650 och fram till idag.

Det är givet att en detaljerad arkeologisk utredning i fält med inmätning, beskrivning och bedömningar inte kan hinna särskilt långt på 5 dagsverken, istället borde området ha underkastats en översiktlig kulturhistorisk förstudie innan de mer konkret arkeologiska insatserna genomfördes.

Denna etapp 1-rapport kommer därför kanske mer att likna en kulturhistorisk förstudie än en regelrätt arkeologisk utredning, etapp 1. Utan en landskaphistorisk bakgrund kan den *besvärande* bristen på fasta fornlämningar inte begripas, men med en historisk kunskap om området i ryggen växer ett landskapsavsnitt fram som inte behöver fasta fornlämningar för att kvala in i kulturmiljövårdens intressesfär. Den nuvarande lagstiftningens svårigheter att handskas med landskap som helheter speglar en gammal klyfta mellan planeringsperspektiv och kunskapsperspektiv, eller mellan objekt och helheter om man så vill.

Den arkeologiska etapp 1-utredningen av Munkaskog samt delar av Sjogarp och Stora Kärr skedde på uppdrag av Habo kommuns tekniska kontor. Ett detaljplaneprogram var upprättat över området där delområden pekats ut för bostäder, skola och förskola, framtida exploateringsmark samt områden för friluftsliv och rekreation (Habo kommun. Samrådshandling, februari 2007). Utredningen genomfördes i fält under fem arbetsdagar fördelade mellan oktober och december månad 2007. Fält och rapportansvarig var antikvarie vid Jönköpings läns museum, Ådel V. Franzén.

Omfattning

Det aktuella området är 250 ha stort och sträcker sig mellan Vättern i öster och utkanten av Habo tätort i väster. Längs med Vättern sträcker sig området ca 2 km från Sjogarp i söder till centrala

delen av Munkaskogs by i norr. Området följer sedan vägen från Munkaskog österut i en konvex båge förbi det nybyggda reningsverk för dagvatten som utgör en del av Malmabäcken. Områdets gräns följer vägen över bron över länsväg 195 fram till Habo tätorts östra villaområden. Här följer områdets västgräns vägen utmed villaområdet förbi det i väster liggande säteriet Stora Kärr. Området gränsar sedan till Habo industriområde öster om länsväg 195 och till det nybyggda villaområdet vid Sjogarp öster om vägen (FIGUR 1).

Målsättning

Den arkeologiska utredningen, etapp 1, syftar till att fastställa förekomst av fasta fornlämningar och kulturlämningar med markering ovan mark. Etapp 1-utredningen kan även fastställa om det finns ormåden där vidare utredning, etapp 2, behövs för att fastställa förekomst av fornlämning utan synlig markering ovan mark, såsom boplatslägen.

Den kulturhistoriska förstudien syftar till att erhålla en helhets-syn på landskapets och bebyggelsens utveckling i ett långtidsperspektiv. Områdets karaktär och särdrag lyfts fram. Tyngdpunkten i föreliggande rapport är den arkeologiska utredningen men mycket av arbetsmetoden kommer att lånas från den kulturhistoriska förstudien.

Målsättningen med rapporten är att lyfta fram Munkaskogsområdets karaktär och särdrag, i syfte att förstå de kulturhistoriska lämningar från nyare tid som finns i området.

Metod

Medan den kamerala genomgången av olika inventeringsunderlag, äldre kartor samt relevant litteratur präglar den kulturhistoriska förstudien inriktar sig den arkeologiska etapp 1-utredningen på fältavsökning och genomgång av uppgifter kring kända fornlämningar i området.

Topografi

Utredningsområdet kan delas i en östsluttande del och en västsluttande. Krönet som skiljer den svagare västsluttande delen från den brantare östsluttande är belägen tämligen parallellt med och ca 40-100 m öster om länsväg 195. Från krönpartiet, ca 165 m ö h, sluttar terrängen kraftigt ner mot Vättern, ca 100 m ö h, medan sluttningsgraden in mot Habo samhälle i väster är obetydlig. Området domineras av sandig morän, på sina håll svallad. Flera avsnitt med sankmarker och moraspartier finns i området. Inom områdets nordöstliga del dominerar sandmo. Inslaget av berg i dagen är stort

inom områdets krönparti och särskilt inom utredningsområdets södra del intill Sjogarps nybyggda villaområde.

Området domineras av planterad granskog även om tallar förekommer inom de mer sandiga områdena. Kring Munkaskog, Stora Kärr och annan bebyggelse i området samt kring äldre odlingsmiljöer och torpmiljöer är inslaget av lövskog påtagligt. Mest iögonenfallande är det drygt 4 ha stora bokskogsområdet inom utredningsområdets södra del. Området är naturreservat och Natura 2000-område på grund av de mycket stora naturvärden som kan knytas till denna typ av hedbokskog (Bevarandeplan för Natura 2000-område Stora Kärr).

Öppen odlad och betad mark finns framför allt kring säteriet Stora Kärr samt i någon mån kring Munkaskog. Uppe på den ca 8-15 m höga brant som skiljer sjö och land finns längs med Vättern ett ca 100 m brett odlat och betat område. Detta sträcker sig 2000 m längs med utredningsområdets östra kant.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Inom det 250 ha stora området finns endast två registrerade fornlämningar: räa nr 39:1-2. Nr 39:1 utgörs av det naturreservat som är identiskt med Natura 2000-området ovan (Kap. Topografi). Enligt FMIS (FIGUR 1 OCH 2):

39:1 ”Naturreservat, 260 x 120-210 m st (NV-SÖ), utgörs till största delen av grövre bokskog. Enligt tradition planterades bokbeståndet i slutet av 1500-talet genom Per Brahe d ä:s försorg. Inom området är enstaka, mindre oregelbundna röjningsrösen.”

I områdets N del är:

39:2 ”Lämning efter sentida torp, bestående av 1 husgrund med spismursrest, 8 x 6 m (NNV-SSÖ). En brukningsväg skär naturreservatet i (NV-SÖ) riktning. Området är skyltat av naturvårdsverket.”

Påståendet att bokskogen planterats på 1500-talet genom Per Brahes försorg, saknar grund och är troligen en lokal sägentradition. I övrigt finns inga fornlämningar registrerade inom utredningsområdet (se kap. Natura 2000-området Stora Kärr. Hur gammal är bokskogen?).

Strax söder om utredningsområdet finns räa nr:

314: ”Fossil åker, bestående av ett röjningsröseområde, påträffat vid arkeologisk utredning 2003 inför planerat bostadsområde. Inom angivet område, ca 110 x 110 m (N-S) enligt översiktsplan i rapport, påträffades sentida röjningsrösen, sannolikt inte äldre än 200 år” (FMIS).

Söder om Habo samhälle och sydväst om utredningsområdet vidtar gården Brännings ägor. Här finns fornlämningar i form av dommarringsgravfält, stensättningar, äldre fossil åkermark etc. Alltså en helt annan fornlämningsmiljö än vid Munkaskog. Det samma gäller byarna och gårdarna i områdena norr om Munkaskog och Hökesån, här är fornlämningsbilden tämligen traditionellt präglad

av äldre järnålder (FIGUR 2). Det är uppenbart att området från Vättern och ca 2 km inåt land varit mindre attraktivt för bosättning under förhistorisk tid. Möjligen ska orsaken sökas i de magra, sanddominerade jordarna som inte ansetts som lämpliga för permanent jordbruk förrän under medeltiden.

Ett tiotal lösfynd av stenålderskaraktär har registrerats i området kring Habo samhälle, men inget av dessa är från utredningsområdet. Yngre lämningar i form av vägmärken finns längs med de äldre vägsträckningarna som går väster om utredningsområdet i NV-SO riktning. Lämningar efter vattendriven småindustri, en kvarn som senare konverterats till elverk finns ca 100 m norr om utredningsområdet. Här finns även kommunikationshistoriska lämningar i form av hålvägar som närmast ansluter till sträckningen för nuvarande länsväg 195.

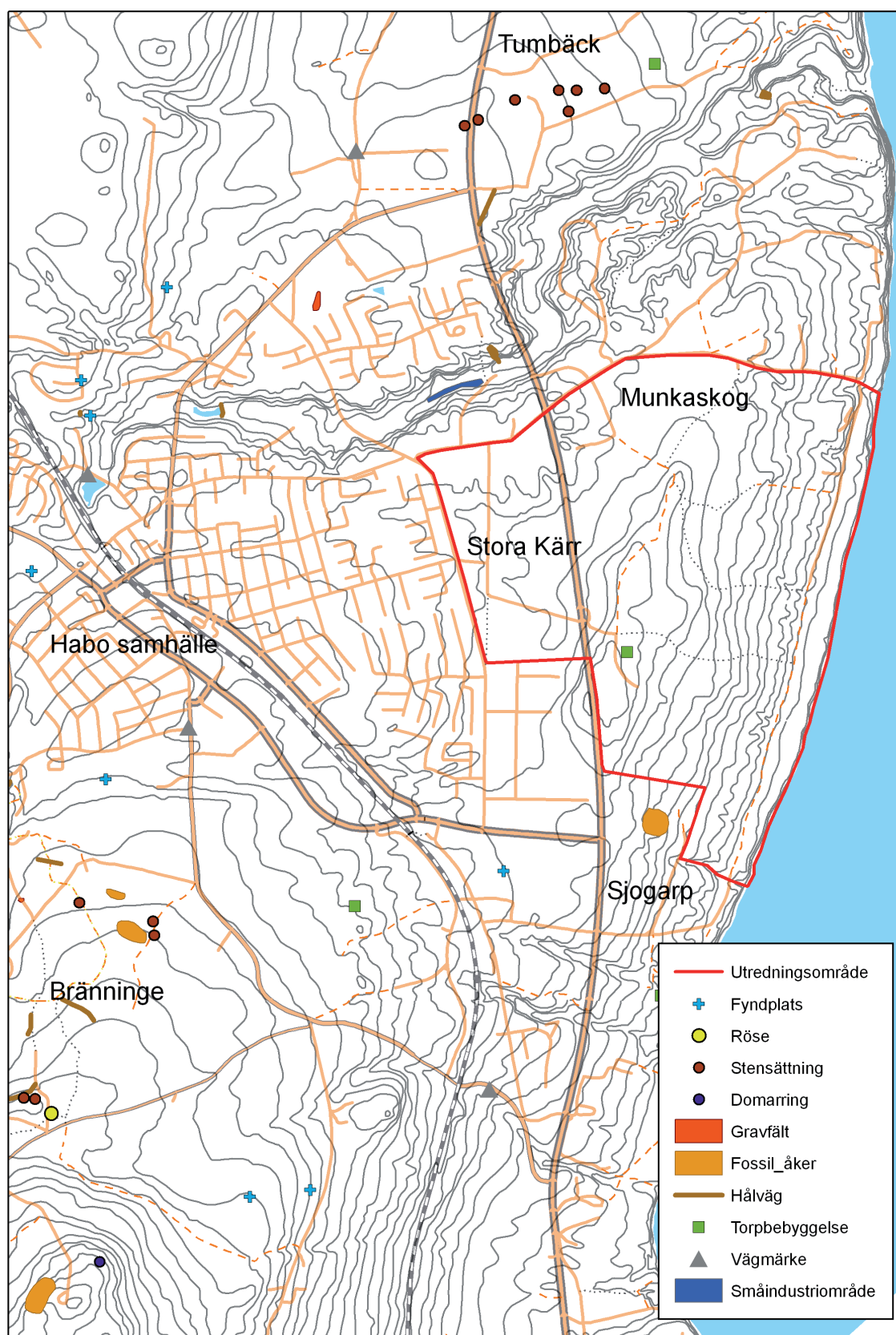
Det står klart att utredningsområdet ligger i en miljö som närmast kan betecknas som utmark under förhistorisk tid. Området bör ha nyttjats extensivt till bete, jakt, till fiske i Vättern, till täkt och kanske till något svedjeodling, medan den permanenta bosättning har funnits norr och väster om Munkaskog. Tämigen sena omnämnanden av gårdarna i området (se nedan) bör tolkas som att området utgjorde ett kolonisationsområde vid övergången till medeltid. Det klosterägda Munkaskog bör ha tillkommit senast under högmedeltid trots ett sent första omnämnande.

Tidigare undersökningar

Sydväst om Munkaskog ligger byn Bränninge. Under de senaste åren har läns museet gjort arkeologiska utredningar och förundersökningar inför nybyggnation av bostadshus. I samband med utredningarna upptäcktes ej tidigare kända fornlämningar i form av förhistoriska gravar, fossil åkermark, flera boplatslägen samt äldre bytomt. Under 2007 gjordes etapp 2-utredningar i området samt förundersökningar varvid framkom bebyggelselämningar i form av härdar och husgrunder samt överplöjda röjningsrösen. (Arkeologisk rapport Jlm nr 2005:08 samt pågående projekt: Jlm Dnr 36/07 Arkeologisk utredning, etapp 2, Jlm Dnr 459/07 Arkeologisk utredning, etapp 2, Jlm Dnr 225/07 Arkeologisk utredning, etapp 2, Jlm Dnr 308/07 Förundersökning.)

Ortnamnen

Habo socken omnämns ffg som Haghobodum år 1333 (möjligen avser ett Bodhom från 1287 Habo socken). Olika skrivformer: *Hagabodhum*, *Hagabo*, *Hagaboda* etc avlöser varandra fram till ca år 1600 då *Habo*-formen blir vanlig. Innan Habo togs i bruk som sockennamn ska, enligt ortnamnslexikonets uppgift, namnet ha

FIGUR 2. Fornlämningsmiljö i och omkring utredningsområdet. Enligt RAÄ:s fornminnesregister. Status före arkeologisk utredning, etapp 1.

burits av prästbolet vid kyrkan (Svensk ortnamnslexikon:104). *Haga*-förleden skall sättas i samband med inhägnad mark som tillsammans med *-boda* efterleden bör ge en tolkning som skall kopplas till hagmark i form av inhägnad betesmark (bl. a. Lundahl 1955:94).

Två *Kärr*-gårdar finns i Habo socken, Västra och Stora Kärr och det är i flera fall svårt att avgöra vilken gård som avses i källorna. Ett Kärr omtalas 1539 som ett kronohemman, medan skrivningen Stora Kärr tillkommer senare. *Kärr*-namnet bör, som det låter, knytas till sankmark eller morasmark. Strax norr om gården Stora Kärr finns sentida utdikningar av just sankmark (Ibid: 105).

Munkaskog omnämns ffg 1539 som ett klosterhemman och namnet som innehåller förleden *Munk*- kunde möjligen härledas ur det faktum att gårdens utgjorde ett klosterhemman. Skogen, där Munkaskog ligger, donerades till Varnhems kloster år 1289 (Ibid:106. Se nedan).

Sjogarp (även Sjögarp) omnämns 1399 som Syoathorpp och anges i jordeboken från 1539 som ett kronohemman. Läget intill Vättern bör förklara namnet. -torp efterleden antyder att det är en nyanlagd gård under sen förhistorisk tid/tidig medeltid.

Högsbäck omtalas ffg 1399 (medeltida skrivning *Höxbäk*, *Höxbeck*, *Höxbek* mm) och upptas i jordeboken från 1539 som ett kronohemman. Gården kom senare att avhysas under säteriet Stora Kärr. Namnet går troligen tillbaka på Hökesån som rinner strax norr om gården.

Utmarksområdet Munkaskog

Ett skogsområde längs Vätterstranden från Öxabäck i norr till Fiskebäck i söder donerades år 1289 av Kung Magnus till cisterciensermunkarna i Varnhem (SDhm nr 1468). Diplomet anger att munkarna tidigare förvärvat en del av skogen (Waterskoger) med samtycke av bönderna som ägde rätt till skogen men att de nu också får området ”moenh”. Det anges inte hur brett området är från Vätterstranden och inåt landet, men det är sannolikt att det donerade området har täckt större delen av utredningsområdet. Detta skogsområde bör ha varit så gott som utan bebyggelse då det donerades eftersom inga gårdar eller torp nämns i diplommet. Dock nämns att bönderna i närområdet hade rättigheter i skogen, troligen avses rätten till bete och täktverksamhet. Gården Munkaskog bör ha anlagts omkring år 1300 och registrerades i de första jordeböckerna (1539) som klosterhemman. Det är vidare tänkbart att gården spelade en roll i klostrets förvalterskap över skogen. Det är känt att cistercienserna ofta anlade förvaltningsgårdar, så kallade grangier, i områden som inte låg i klostrets omedelbara närhet och det är möjligt att Munkaskog har fungerat som en grangie. Här krävs dock djupare undersökningar i det historiska källmaterialet

för att utröna om så är fallet.

Det är uppenbart att området under medeltid varit ett utmarksområde; *Vätterskogen, Munkaskog, Moen*; samtliga namn ger intryck av utmark och skog. Att vi inte hittar de traditionella fornlämnningarna i området är inte förvånande; under tidig medeltid hade området redan en tradition som utmark- och skogsområde. Ingick även området kring gården Sjogarp i donationen? Inga gårdsnamn tas med i diplommet och det är möjligt att gården etablerats efter donationen, alltså mellan år 1289 och gårdens första omnämnande år 1399. Gården borde då ha haft status som klosterhemman, men den anges som kronohemman 1539.

Något längre norrut i Habo socken, vid Svedudden, hade Visingsöborna rättigheter till bete och skogsfångst, rättigheter som upplåtits av Magnus Ladulås under 1200-talet. Utmarkskaraktären är således särpräglade för denna del av Habo socken.

Ett sätt att utröna ett områdes status som intensivt eller extensivt utnyttjat är att studera de äldre vägnätet utifrån äldre kartor och historiska källor. Från äldre kartor framgår att huvudvägen från Jönköping avvek västerut vid Fiskebäck och fortsatte mot Bränninge, Gunnarsbo och Kyrkeryd innan vägen åter vek österut och närmade sig Vättern längst norr i Habo socken. Kartan över Stora Kärr från 1684 redovisar inga vägar, men en fågata går från säteriet och i SO-riktning ner mot Vättern där området betecknas som skog och utmark. Dock avslöjar ett par grindar i hägnaden mellan Sjogarp och Stora Kärr samt Stora Kärr och Munkaskog att en mindre väg/stig har gått utmed Vätterstranden, men den bör ha ingått i ett lokalt gårdsvägnät som sammanband gårdarna utmed Vättern. Den mindre vägen längs Vätterstranden finns även med i kartorna från Munkaskog och Sjogarp från 1800-talets början.

Måns Mannerfelts genomgång av vägsträckningar och värdshus mm i Västergötland under historisk tid utifrån framför allt förtteckningar över reserutter och kartmaterial från 1600-1800-talet visar att huvudvägen från Jönköping avvek mot nordväst och passerade Västra Kärr i västra delen av Habo socken innan den fortsatte mot Falköping (Mannerfelt 1942:bl.a. s 46). Kartor från 1700-talets mitt visar att en mindre väg följer Vätterstranden, men det är framför allt i samband med byggandet av länsväg 195 under 1900-talets mitt som en permanent huvudväg parallellt med Vättern skapades. Åter ges vi en bild av ett extensivt utnyttjat skogs- och utmarksområde kring Munkaskog.

Utredningsområdets utmarkskaraktär i öster kontrasteras av de öppna jordbruksmarkerna kring gården Stora Kärr i väster. Gården Stora Kärr var kronohemman år 1539 då det omtalas ffg. I hembygdslitteratur anges, utan källhänvisning, att Pär Brahe den äldre skall ha upplåtit Stora Kärr som tjänsteboställe åt befallningsmannen för grevskapet (Ringqvist 1959:531-533). Visingsborgs grevskap som upprättades 1562 av Erik XIV omfattade först endast

Visingsö. 1569 utvidgades grevskapet då bl.a. Habo socken förländes till Pär Brahe den äldre av Johan III.

En befallningsman, ”väaktade Jesper Hansson”, fanns på Stora Kärr år 1613 och 1622. När Stora Kärr erhåller säteristatus är svårt att utläsa, men en Erik Hård äger gården 1623 och har den troligen som sätesgård. Gården omtalas dock år 1714 som rusthåll och ägs vid denna tid av lagman Gabriel Gyllengrip (Sveriges Bebyggelse, landsbygden: 471). Säteriets vidare öden var ständiga ägarbyten och försäljningar, men intressant i detta sammanhang är det rika kartmaterial som finns över säteriets ägor och som ger oss en möjlighet att dels utröna säteriets bebyggelse över en period av drygt 300 år, dels att studera arrondering av säteriets och de underliggande dagsverkstorpens ägor (se nedan).

Inom utredningsområdet var tre av säteriets dagsverkstorp be-
lägna (FIGUR 6). Ett av dem heter karaktaristiskt nog Skogen vilket
åter ger oss en bild av landskapet mellan Stora Kärr och Vättern
vid denna tid.

Sammanfattningsvis kan konstateras att utredningsområdet har varit extensivt nyttjad mark långt fram i tiden. Den sanddominerande momarken med tallar har framför allt ägnat sig för bete medan de insprängda sankmarkerna kan ha utgjort sankängar till Munkaskog och Stora Kärr. Förutom den medeltida bebyggelsen vid gården Munkaskog i norr och byn Stora Kärr var det först i

FIGUR 3. Den äldsta kartan över Stora Kärr är från 1684. Åkermarken är uppdelad i fyra gårdar och troligen praktiserades fyrsåde, ett trädessystem som var vanligt i Haboområdet vid denna tid. Kartan är rik på vegetationsuppgifter. Vid 1600-talets slut var Stora Kärrs bebyggelse uppdelad på två tomtlägen. En fågata ledde ut mot utmarken i väster. I senare kartor har fågatan försvunnit och en reglerad säteritomt har ersatt de två gårdstomterna.

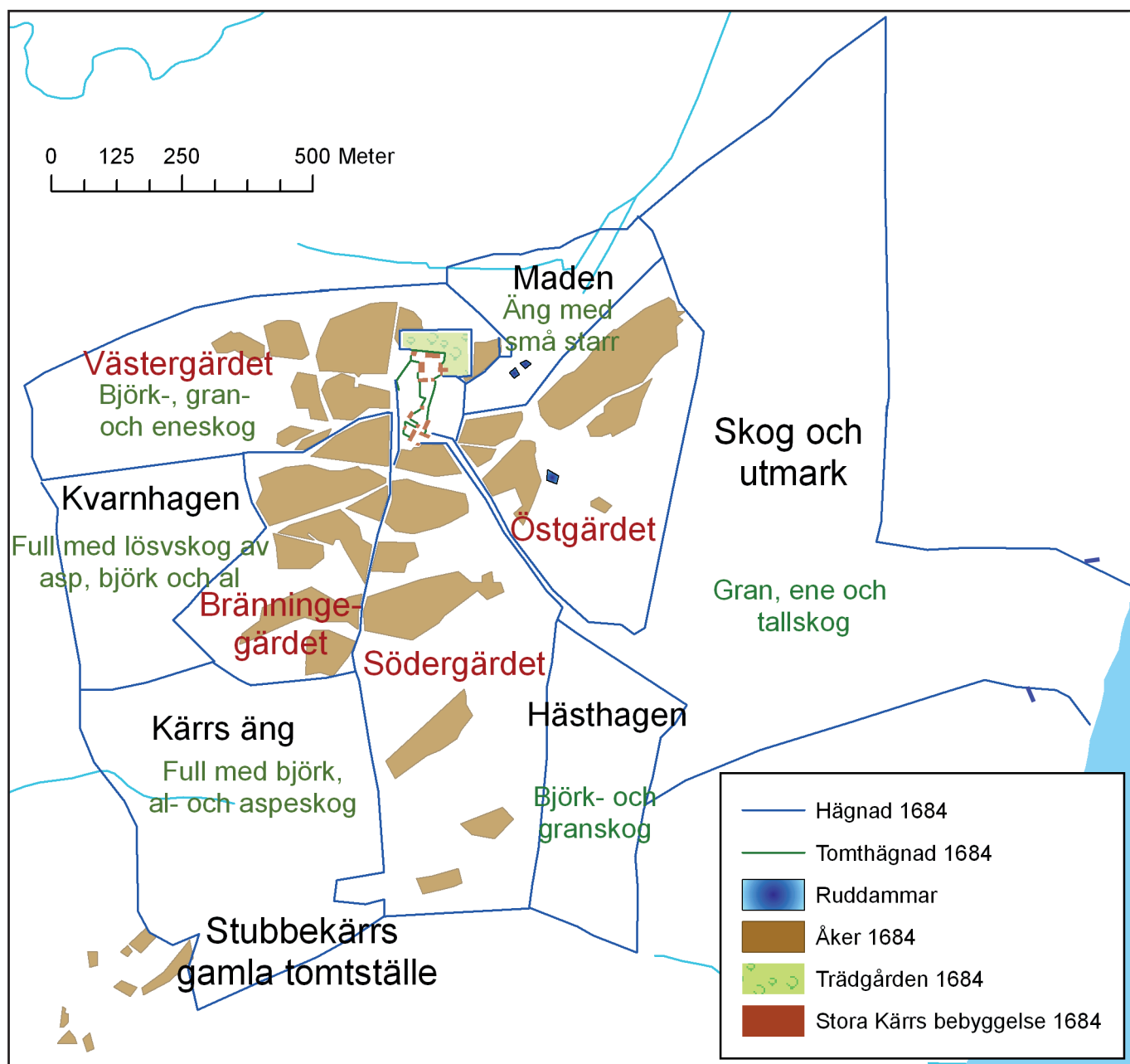
samband med upprättandet av dagsverkstorpen under Stora Kärrs säteri samt dagsverkstorpen längs med Vätterstranden som områdets östra del "koloniserades".

Stora Kärr är belägen inom ett område som troligen varit uppodlat tidigt och som hör till odlingsbygderna kring Habo och Bränninge. Stora Kärr har varit en by med två gårdar innan ett säteri etablerades ca 1630 (se nedan).

Det äldre kartmaterialet

Det äldre kartmaterialet har redan berörts ovan men det kan vara på sin plats att mer systematiskt analysera de olika gårdarnas markanvändning över tiden för att se hur utredningsområdet konkret har utvecklats under de senaste hundra åren.

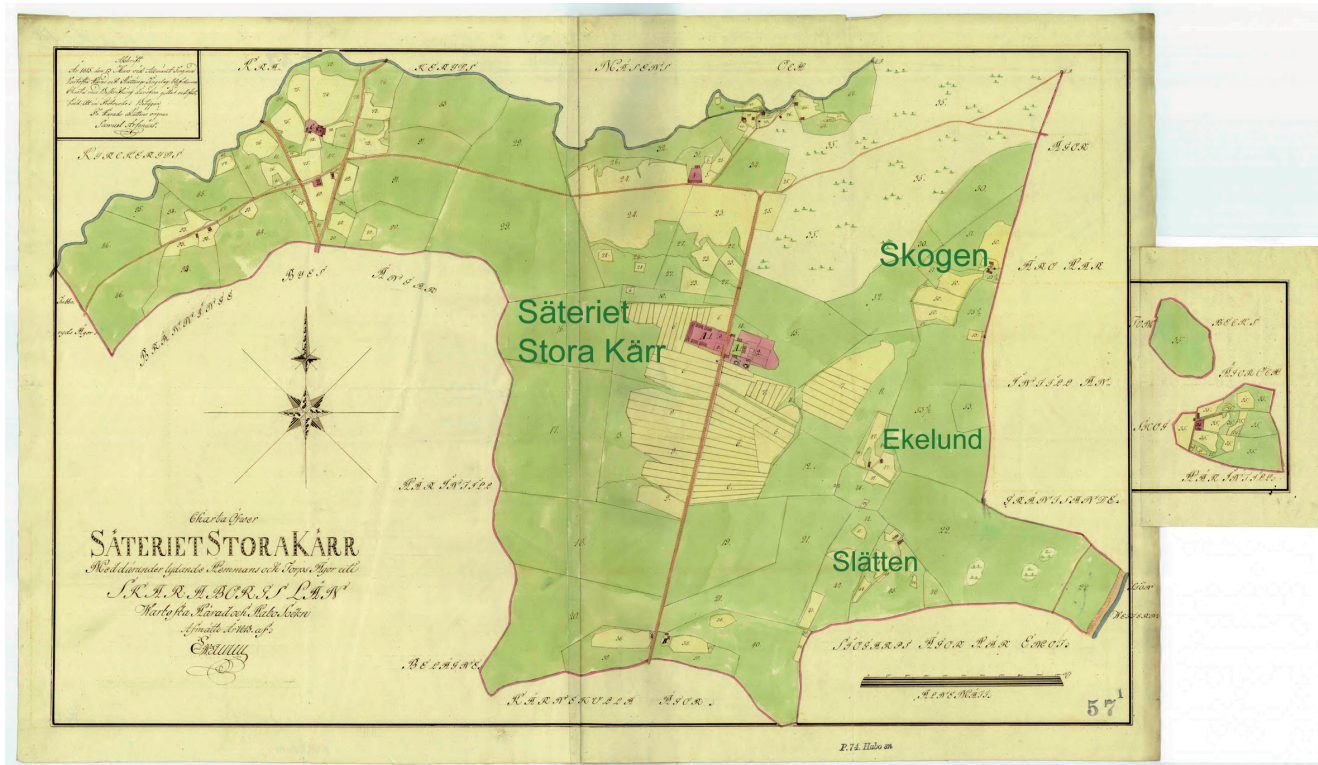
FIGUR 4. Renritning av 1684 års karta.

FIGUR 5. Syllstensraden till dagsverkstorpet Skogen. Torpet var bebott från 1700-talets förra hälft. Av Stora Kärrs många dagsverkstorpet ligger tre inom utredningsområdet. Foto: Ådel V. Franzén.

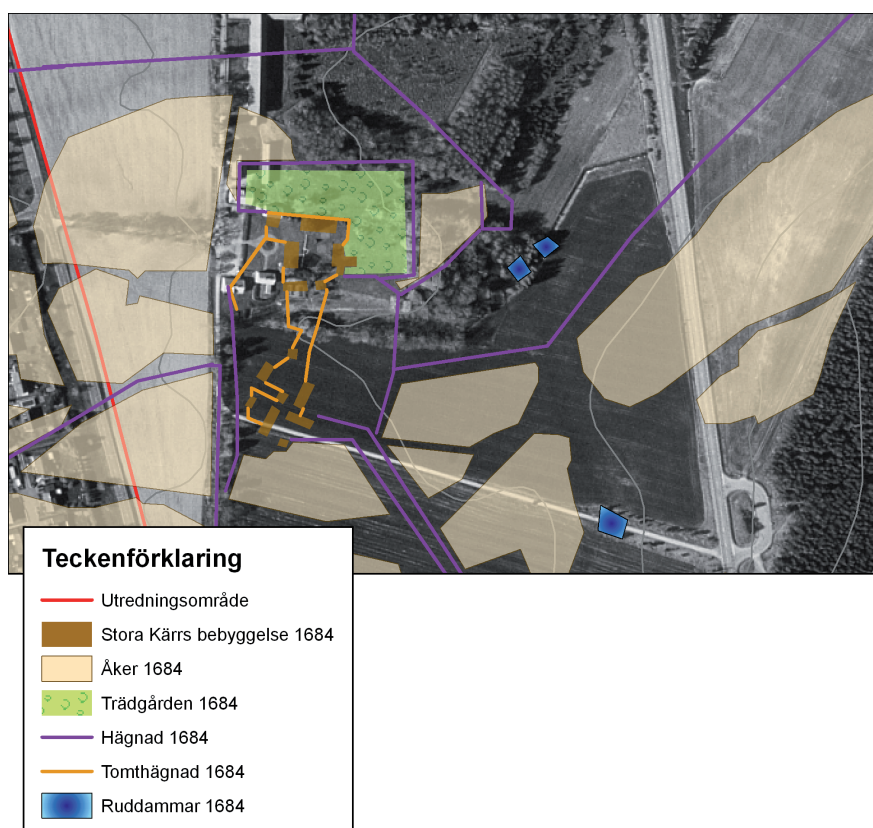
FIGUR 6. Karta över säteriet Stora Kärr från 1813. De tre dagsverkstorpen Skogen, Ekelund och Slätten ligger inom utredningsområdet.

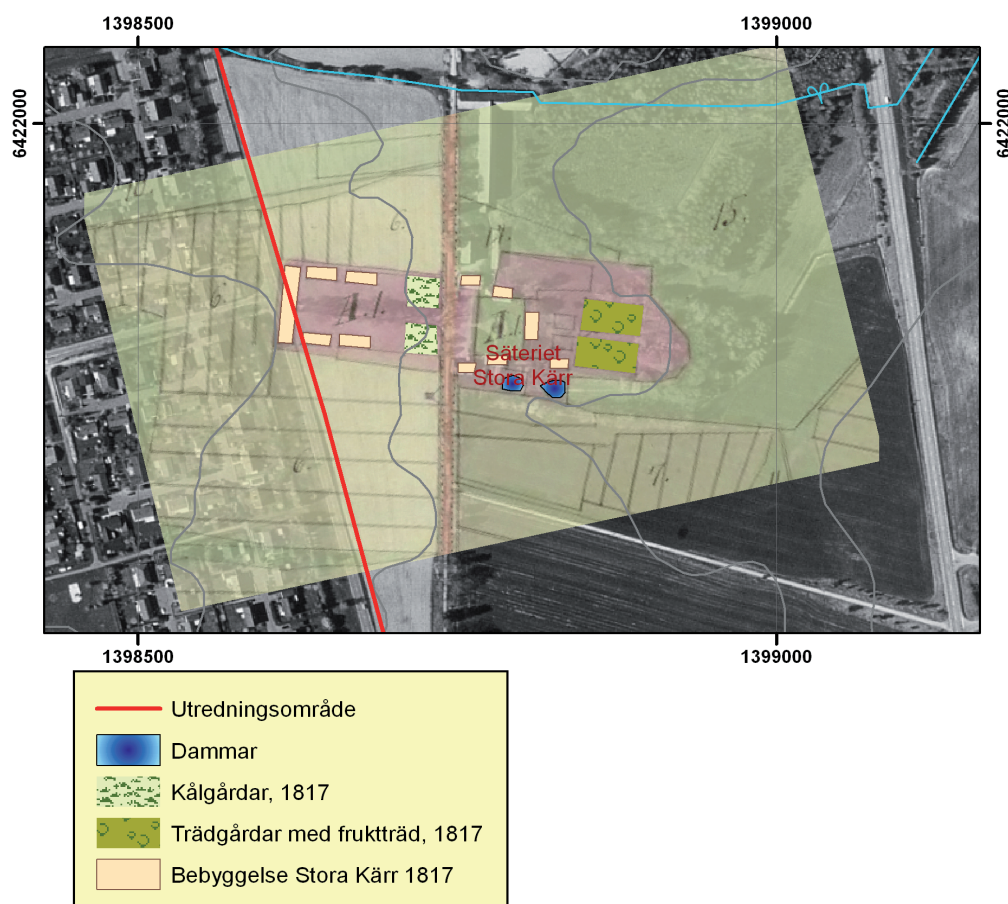
Stora Kärr i kartorna

Den tidigaste kartan från Stora Kärr är ett koncept från 1684 (FIGUR 3). Kartan saknar textdel men den text som finns på själva kartbilden bjuder icke desto mindre på mycket intressant information (FIGUR 4). Bebyggelsen är vid denna tid spridd till två klungor, varav den norra är belägen i området för dagens säteritomt och den andra ca 100 m längre åt söder (FIGUR 7 A). Intrycket är att Stora Kärr vid 1600-talets slut mera liknar en bondby bestående av två gårdar än ett säteri. Tyvärr saknas en systematisk historik om säteriet, men det förefaller som om åtminstone en av gårdarna i Stora Kärr erhöll säteristatus under 1630-talet (se ovan). Möjligen kom den sydliga gården att läggas in under säteriet någon gång under 1700-talet. Norr om den nuvarande säteritomten utbreddes sig ett område som betecknas som Trädgården. I maden öster om tomten fanns två ruddammar och ytterligare en var belägen i ängs- och åkergrädet "Östra grädet". Förekomsten av ruddammar är ett tydligt tecken på att Stora Kärr vid denna tid var någon sorts sätesgård. Ruddammar förekommer sällan eller aldrig i rena bondbymiljöer. En fågata gick ut från den södra gårdstomten i SÖ riktning mot det område som i kartan betecknas som "Kärrs skog och utmark." Odlingssystemet bör ha varit fyrsäde då åkermarken är uppdelad i fyra jämnstora gräden: Västergärdet, Östergärdet, Södergrädet och Bränningegrädet.

I södra delen av gårdens territorium och utanför utredningsområdet, har enligt kartan Stubbekärrs äldre inägomark och gårdstomt

FIGUR 7 A OCH B. Stora Kärrs bebyggelse 1684 och 1813. Vid 1800-talets början hade landskapet kring säteriet reglerats enligt rådande symmetriska landskapsideal. En spikrak allé, 1400 m lång, gick rakt genom säteritomten. ruddammarna hade år 1813 flyttats in till säteriets trädgårds/parkanläggning.

legat (FIGUR 3 OCH 4). År 1684 har Stubbekärr flyttat västerut och ligger intill Stora Kärrs sydvästra gräns.

Kartan över Stora Kärr från år 1813 visar en symmetriskt planerad säteritomt med Corps de logi och flygelbyggnader i öster (FIGUR 7 B). På den västra sidan om säteriets allé fanns ytterligare fem större ekonomibyggnader samt kålgårdar. Allén utgör en spikrak ca 1400 m lång axel rakt genom ägorna och delar säteritomten i en östlig och en västlig del (FIGUR 6 OCH 8). Åkermarken kring säteriet är jämnt fördelad på ömse sidor om allén.

Ruddammarna hade nu flyttat in till säteriets omedelbara närhet, strax intill trädgårdarna. Åkermarken hade vid denna tid dels utvidgats, dels dikats ut. Fägatan åt utmarken i öster var borta och det är troligt att boskapen vid denna tid betade i skogsområdet i nordost. Öster om säteriet fanns de tre dagsverkstorpen Skogen, Ekelund och Slätten. Söder om utredningsområdet låg torpet Rättarekullen, något öster om det område där fjärdedelshemmanet Stubbekärr var beläget innan 1684. Ytan väster om vägen kallades fortfarande Stubbekärrshagen år 1813. Häradsekonomska kartan visar ungefär samma bebyggelsebild som kartan från 1813.

FIGUR 8. Allén upp mot säteriet Stora Kärr från söder. Foto: Ådel V. Franzén.

Natura 2000-området Stora Kärr. Hur gammal är bokskogen

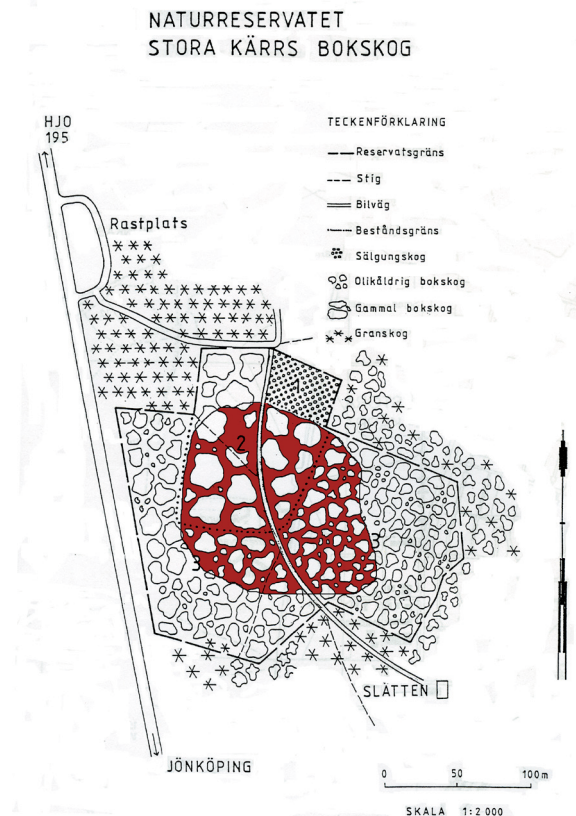
Inom utredningsområdets sydvästra del ligger naturreservatet Stora Kärr. Det drygt 4 ha stora området domineras av bokskog av hed-bokskogstyp. Boken i området är olikåldrig och inslaget av gamla och grova träd samt lågor och hålträd gör att lavar, mossor och insekter här har en viktig miljö. Länsstyrelsens bevarandeplan över området anger att den specifika naturtypens naturvärden i huvudsak utvecklas genom naturlig dynamik som störningar i form av stormfällor och insektsangrepp. Bevarandestatusen bedöms i dagsläget (2005) vara god, liksom förutsättningen att bevara naturtypens värden på lång sikt genom skötselsåtgärder (Bevarandeplan för Natura 2000-område Stora Kärr samt skötselplaner).

Hur gammal är bokskogen? I verket "Sveriges bebyggelse" från 1955 anges att "Stora Kärr har ett av traktens äldsta och värdefullaste skogsbestånd. Till gården hör också en park om ca 10.000 kvm. med gamla numera fridlysta bokar. Enligt en sägen skall denna park vara anlagd av Pär Brahe d. y." (Sveriges Bebyggelse:471). Det finns dock anledning att ifrågasätta om bokarna överhuvud planterats och framför allt att detta skall ha skett redan under 1600-talet.

Kartan över Stora Kärr från 1684 är rik på vegetationsuppgifter. Dessa varierar dessutom inom byns olika delar vilket tyder på att uppgifterna verkligen speglar lokala förhållanden. I området för naturreservatet anges "Hästhagen med björk och granskog". I sockenkartan från 1711 betecknas ett större område söder om Munkaskog och öster om Stora Kärr som "Engmarker med björk, al, något gran och talleskog beväxt." Senare kartor visar att dagsverkstorpet under Stora Kärr: Ekelund och Slätten var belägna i området. Namnet Ekelund syftar ju även på att en annan typ av lövträd dominerade i området.

Inom naturreservatet finns ett område med fossil åkermark, ca 200 x 150 m stort (FIGUR 9). En husgrund, ca 50 röjningsrösen och ett tiotal röjda ytor finns i området. Den fossila åkermarken är dock inte identisk med den åkermark som 1813 och 1880 redovisas till torpen Ekelund eller Slätten (FIGUR 6). Bokarna växer mitt i de fossila åkerytorna (FIGUR 10) och i den omkringliggande äldre ängsmarken vilket är förbryllande med tanke på att boken knappast var ett önskat träd i ängsmarken. Området där den fossila åkermarken och bokskogen är belägen var 1813 ängsmark under Ekelund. År 1880 är endast en mindre ängsyta till Ekelund belägen i området, resten ligger som utmark. Torpet Ekelund skall enligt den lokala släktforskarföreningens skylt, ha varit bebott fram till 1911. Den fossila åkermarken i området bör vara äldre än 1684 då området betecknas som hästhage. Kan bokskogen ha tillkommit genom självföryngring av ett antal befintliga bokar i området?

Vid kontakt med Linda Andersson på Länsstyrelsens naturenhet som dessutom skrivit bevarandeplanen för området klarnade bilden

FIGUR 9. Uppmätning över Stora Kärrs bokskog ur Skötselplanen som upprättades 1997. Den fossila åkermarkens utbredning är ungefärligt markerat med rött.

FIGUR 10. Röjningsrösen och terrasseringar visar att bokskogsområdet har varit uppodlat under äldre tid. Foto: Ådel V. Franzén.

av bokskogens historia. I bevarandeplanen betecknas bokbeståndet som ursprunglig och tillkommet genom självföryngring. I områdets norra del finns ett antal grova, spärrgreninga bokar som troligen varit soltiärer i ett öppet landskap. Dessa är långt över 100 år gamla medan träden längre söderut i området har en ålder av ca 80-100 år. Det är troligt att den yngre delen av beståndet tillkommit genom självföryngring efter att ängs- och beteshävderna i området upphört. I den skötselplan som Länsstyrelsen i Skaraborgs län upprättade 1997 finns en karta som visar att det äldre bokbeståndet sammanfaller med den yta som ca år 1880 redovisas som äng, eller åtminstone hävdad mark, under Ekelund. Kan det helt enkelt ha rört sig om en trädgård med ett lövträdbestånd där bokar utgjorde en del?

Boken bör alltså från början ha varit en naturlig del i det tidigare mer lövpåverkade skogsbeståndet, dock inte så dominerande att det nämndes av lantmätarna. Vid 1800-talets mitt, då ängsbruket upphör inom större delen av Ekelundsområdet, börjar bokarna sprida sig till den tidigare hästhagen (år 1684) och ängen (åren 1711 samt 1813). Att koppla bokarna till Pär Brahes planteringsiver känns mycket anakronistiskt, inte minst med tanke på att boken växer på ytor som under grevskapstiden troligen användes som åker.

Munkaskog

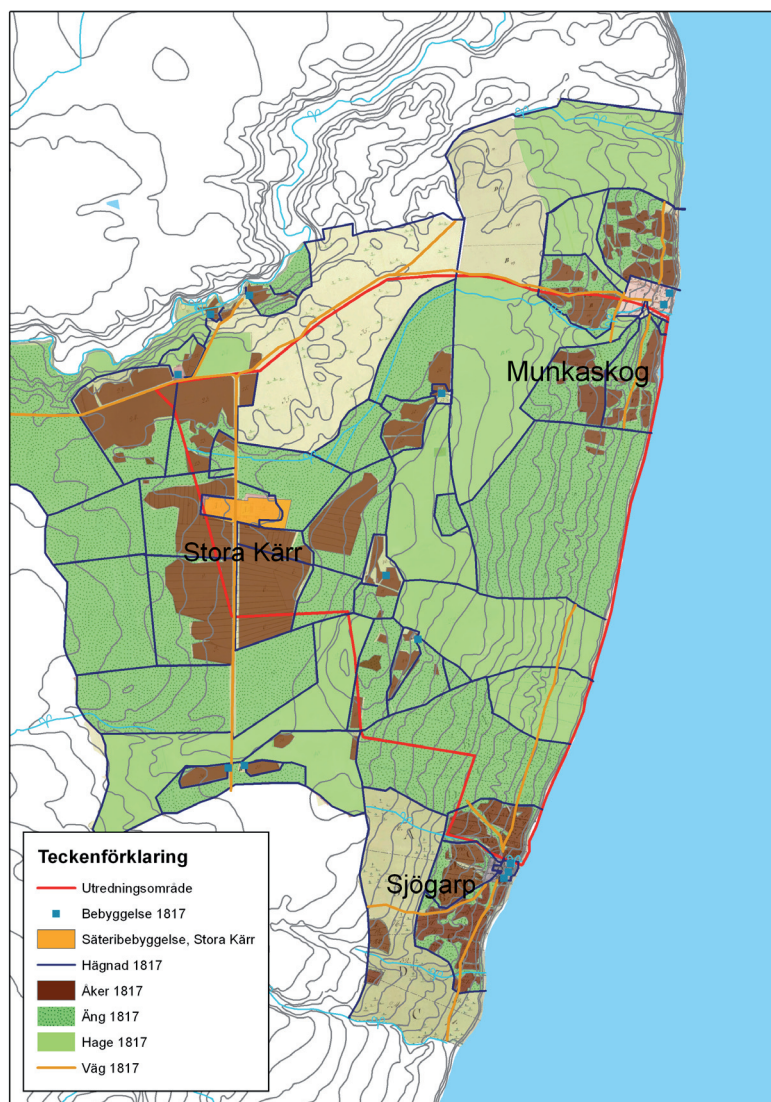
Utredningsområdets norra gräns går rakt genom Munkaskogs äldre inägor. Hälften av den åkermark som redovisas på den äldsta kartan från 1817 (FIGUR 11) hamnar söder om gränsen och alltså innanför utredningsområdet. Söder om åkermarken utbreder sig gårdens ängsmark från Vättern i öster och upp mot gränsen till Stora Kärr. Åt väster utbreder sig Södra beteshagen. Större delen av utredningsområdet består således av ängsmark och betesmark. År 1880 ger oss den häradsekonomiska kartan en delvis annorlunda bild. Nu har Munkaskogs åkermark expanderat kraftigt. Ett torp eller en backstuga vid namn Ängen, belägen ungefär där kursgården Munkagård ligger i dag, har tagit upp åkrar åt väster och ytterligare åkermark har tagits upp av backstugan under Stora Kärr, belägen ca 100 m upp från Vättern. På de ca 60 åren mellan de två kartorna har landskapet således ändrat karaktär och gått från halvöppen ängs- och hagmark till ett landskap där åkermarken har en relativt kraftig utbredning.

Den ekonomiska kartan från 1950 visar att åkermarken expanderat ytterligare, särskilt i området intill branten ner mot Vättern. Kontrasten är stor från 1950 och fram till idag. Nu dominerar planterad skog på mark som för bara några decennier sedan var åker.

Åkermarken ökar successivt från ca år 1800 och fram till ca år 1950 för att därefter åter läggas ner och planteras med gran.

FIGUR 11. Munkaskog år 1817. Den norra gränsen för utredningsområdet är närmast identisk med vägen som går ner mot Munkaskogs bytomt från väster. Hälften av bytomten och halva åkerarealen faller således utanför utredningsområdet.

FIGUR 12. Markanvändningen och hägnadssystem inom utredningsområdet ca 1813-1817. Inom utmarksområdet mellan Stora Kärr och Munkaskog samt Sjögarp har fyra dagsverkstorp etablerats under 1700-talet. De tre som är belägna inom utredningsområdet är från norr: Skogen, Ekelund och Slätten.

Resultat av utredningen, etapp 1

De fasta fornlämningar som upptäcktes inom utredningsområdet bestod av lägen för äldre bebyggelse samt odlings- och bebyggelse-lämningar från historisk tid. År 1685 kan två gårdstomter beläggas i Stora Kärr. Den sydligaste är i dag belägen under åkermark (ny nr 8, FIGUR 7 A OCH 17). Från 1800-talet kan ett område för säteri-bebyggelse identifieras väster om den nuvarande säteritomten (ny nr 9, FIGUR 7 B OCH 17). Kring säteriets tomt har trädgårdar och ruddammar funnits enligt kartor från 1600-1800-talet (ny nr 7 a och b, FIGUR 7 A OCH B, FIGUR 17). Säteriets Corps de logi brann för några år sedan ner till grunden. Icke desto mindre räddades en sandstenhäll, ca 1,6 x 0,8 x 0,15 m stor som i dag är inmurad i en vägg i den södra flygeln. Hällen kan ha varit ett spisöverstycke, är rikt ornerat och har årtalet 1638 inhugget (ny nr 12, FIGUR 17).

Under Stora Kärr upprättades satellitbosättningar i form av dags-

FIGUR 13. Mangårdsbyggnad vid Munkaskog. Byggnaden är belägen strax norr om utredningsområdets gräns. Foto: Ådel V. Franzén.

FIGUR 14. Stenbrottet vid Stora Kärr. Nedanför den söndersprängda hällen ligger stora mängder stenspill. Foto: Ådel V. Franzén.

FIGUR 15. Rågångssten på block i området mellan dagsverktorpen Skogen och Ekelund. Foto: Ådel V. Franzén.

FIGUR 16. Den södra flygelbyggnaden vid Stora Kärr. Efter att huvudbyggnaden brann upp för några år sedan har nu flygelbyggnaden tagit över rollen som bostadshus. Bebyggelsemiljön vid Stora Kärr är av byggnadsantikvariskt intresse. I bostadshuset finns sandstenshällen, troligen en spiselfris (ny nr 12) inmurad i en vägg. Den rikt ornerade hällen med årtal 1638 inhugget, fanns tidigare i det gamla Corps de logi.

verkstorp. Tre av dessa ligger inom utredningsområdet (ny nr 3, ny nr 4 samt 39:1). Till torpet Skogen är lämningarna så tydliga och sammanhållna att de har fått status av fast fornlämning (ny nr 3, FIGUR 6, 5 OCH 17). Ytterligare äldre lägen för bebyggelse har identifierats men dessa ligger utanför utredningsområdet.

I området mellan Ekelund och skogen finns tre rågångsstenar med några hundra meters mellanrum (ny nr 11 a-c, FIGUR 15 OCH 17). Stenarna har ej mätts in med GPS men läget för de sydligaste förefaller stämma väl med de gårdsgårdar som år 1817 finns markerade kring torpet Ekelund, medan den nordliga markerar ett gränsknä i Munkaskogs rågång.

Tre backstugor kan från ca 1880 beläggas i närheten av Vätterstranden (ny nr 2, FIGUR 17).

Inom naturreservatet i utredningsområdets södra del finns fossil åkermark som sannolikt är äldre än 1600-talet (39:2 och ny nr 5, FIGUR 1, 9, 10 OCH 17).

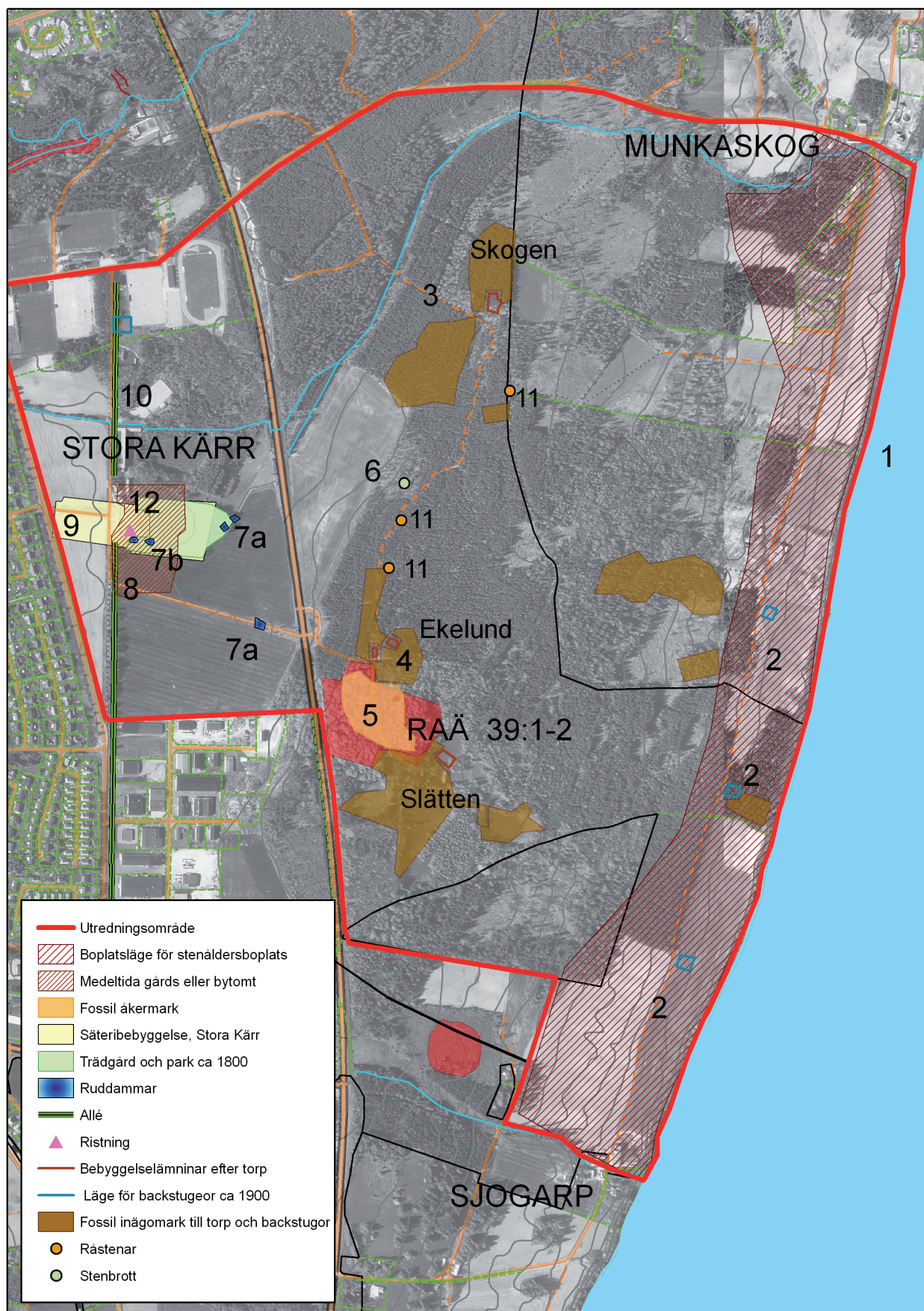
I övrigt framkom i området sentida övergiven inägomark i form av åkrar, stentippar, sentida odlingsrösen, stenmurar och diken. Dessa lämningar är spår efter den odlingsexpansion som skedde i området mellan åren 1800 och 1900. Sedan 1900-talets början har dessa områden planterats med skog eller växt igen genom naturlig skogsspridning.

Inga lösfynd är kända från området. Icke desto mindre bör området närmast Vättern betraktas som möjligt boplatssläge (ny nr 1, FIGUR 17).

Ett mindre stenbrott där stenmaterial har tagits från en bergsklack i dagen finns något väster om säteriet Stora Kärr (ny nr 6, FIGUR 14 OCH 17). Ett landskapselement som kan knytas till de landskapsförändringar i samband med säteriets etablering är den allé som ursprungligen sträckte sig ca 1400 m i nord-sydlig riktning och genomkorsade Stora Kärrs tomt (ny nr 10, FIGUR 6, 7 B, 8 OCH 17).

Fastighet	Ny nr	Status	Typ	Beskrivning	Vidare åtgärd om området berörs
Sjogarp och Munkaskog	1	Bevaknings-objekt	Boplatsoområde, läge för	Inom ett 2000 x 200-350 m brett område längs Vättern finns lägen som utifrån sitt topografiska läge kan bedömas som möjliga boplatso- eller aktivitetsområde under stenålder. Inga lösfynd finns dock från området.	Utredning, etapp 2
Sjogarp , Munkaskog, och Stora Kärr	2	Bevaknings-objekt	Lägenhetsbebyggelse	Lämningar efter backstugor från 1800-talets mitt/slut. Enligt häradsekonomiska kartan har tre backstugor funnits på markerade lägen.	Dokumentation
Stora Kärr	3	R	Lägenhetsbebyggelse, fossil åker	Inom ett ca 440 x 165 m st område (N-S) finns husgrunder, röjningsrösen, diken, terrasser och röjda ytor efter dagsverkstorpet Skogen ca 1700-1910.	Förundersökning
Stora Kärr	4	Bevaknings-objekt	Lägenhetsbebyggelse, fossil åker	Inom ett ca 235 x 150 m stort område (N-S) finns husgrunder, röjningsrösen, diken, terrasser och röjda ytor efter dagsverkstorpet Ekelund, ca 1690-1860.	Dokumentation
Stora Kärr	39:1	Övrig kulturhistorisk lämning	Lägenhetsbebyggelse	Husgrund med spismursröse till backstugan Ekelund 1860-1910.	
Stora Kärr	39:2	Övrig naturhistorisk lämning		Natura 2000-område bestående av olikåldrig bokskog.	Dokumentation
Stora Kärr	5 (belägen inom raä 39)	R	Fossil åkermark	Inom ett ca 200 x 150 m stort område (N-S) finns röjda ytor, röjningsrösen och terrasser.	Berörs troligen ej
Stora Kärr	6	Övrig kulturhistorisk lämning	Brott	Inom en ca 10 x 6 m stor yta (N-S) av berg i dagen har brytning av sten skett. Nedanför brottet (V) finns stora mängder spillmaterial.	Dokumentation
Stora Kärr	7 a	R	Fångstanläggning, övrig	Ruddammar. Dammarna finns utmarkerade på 1684 års karta över Stora Kärr.	Dokumentation eller förundersökning
Stora Kärr	7 b	R	Fångstanläggning övrig	Ruddammar. Dammarna finns utmarkerade på 1813 års karta över Stora Kärr.	Dokumentation eller förundersökning
Stora Kärr	8	R	Bytomt	Läget för Stora Kärrs medeltida bytomt med två gårdsklunor samt trädgård inom ett 230 x 130 m st område (N-S).	Förundersökning
Stora Kärr	9	R	Slott/herresäte, tomt och trädgård	Inom en 330 x 115 m stort område finns lämningar efter ekonomi- och bostadshusbebyggelse samt trädgårdsanläggning till säteriet Stora Kärr.	Utredning, etapp 2
Stora Kärr	10	Övrig kulturhistorisk lämning	Färdväg (allé)	Enligt kartan från 1813 var allén ursprungligen ca 1400 m l. I dag återstår ca 920 m., Delvis övergiven, delvis körbar.	Dokumentation
Stora Kärr	11 a - c	Övrig kulturhistorisk lämning	Gränsmärken	Tre rågångsstenar, ca 25 x 25 x 10 cm, uppsatta vid torpen Skogen och Ekelunds sentida gränser.	Dokumentation
Stora Kärr	12	R	Ristning, historisk tid	Sandstenshäll ca 1,6 x 0,8 x 0,15 m. Inmurad i vägg i Stora Kärrs södra flygel. Ornerad och med årtalet 1638 uthugget. Kan ha varit ett spisöverstycke.	Dokumentation

FIGUR 17. Tidigare kända samt nyupptäckta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom utredningsområdet.

Sammanfattning

Utredningsområdet som omfattade ca 250 ha utgör ett landskaps-avsnitt där ett antal processer kan utläsas. En av dess processer berör det om utmarksområdet som under medeltiden kom att utgöra ett resursområde för Varnhems kloster. I samband med detta eller någon gång efter donationen år 1289 etablerades gården Munkaskog. Gården tog upp åker- och ängsmark i området men denna mark kom under 1900-talet att återgå till skogsmark genom återplantering av tidigare hävdad jordbruksmark.

En annan process handlar även om hur ett säteri etableras på tomten av en äldre bybebyggelse. Byn Stora Kärr blev senast kring 1600-talets mitt en sätesgård. Medan den ena delen av bondbyn avhystes kom en säterianläggning att överta den norra gårdstomten och regleras enligt strikta symmetriska ideal. Till anläggningen hörde ruddammar och trädgårdar. Under sent 1600-tal och tidigt 1700-tal kom flera dagsverkstorp att etableras under säteriet. Tre av dessa kom att ligga inom utredningsområdet. Till dessa torp hörde inägor som under 1900-talet kom att igenplanteras med skog.

Ytterligare ett inslag i området är de backstugor som under senare delen av 1800-talet kom att etableras längs Vätterstranden.

Områdets uppenbara utmarksprägel före medeltid gör att inga fasta fornlämningar från förhistorisk tid finns inom området. Därremot är spåren många från perioden ca 1350 och fram till idag. Spåren utgörs av rena fornlämningar som medeltida bytomt och bebyggelseområden för 1600-1800-talets säterianläggningar. Jag har valt att även låta ett av dagsverkstörpen, Skogen, räknas bland de fasta fornlämningarna. Ett område med fossil åkermark som inte kan kopplas till åkerbruk under perioden 1600-1900 utan torde vara äldre än detta finns inom ett naturreservat i utredningsområdets södra del. Den fossila åkermarken är också fast fornlämning.

Stora Kärr, Munkaskog, dagsverkstörpen och backstugan Ängens åkermark kom att expandera kraftigt under perioden 1817 och fram till ca 1880 varefter åkermarken återplanterades under 1900-talet. Denna åkermark kan knappast räknas som fast fornlämning, men har dock ett dokumentationsvärde. Ytterligare torp och backstugor samt ett stenbrott har räknats som övrig kulturhistorisk lämning, liksom de fysiska spåren efter åkermarken under Munkaskog.

Längs med Vättern finns ett ca 100 m brett område som bör bedömas som möjligt läge för stenåldersbosättning. Inga lösfynd har tillvaratagits från området, men läget nära sjön bör betraktas som gynnsamt för en marint orienterad stenåldersekonomi.

Inom och i anslutning till utredningsområdet finns i dag bebyggelse av antikvariskt intresse. Det gäller dels Munkaskogs by, dels säterianläggningen vid Stora Kärr och bostadshuset vid dagsverkstörpet Slätten. Bebyggelsen speglar perioden ca 1750 och fram till 1800-talets slut och innehåller objekt som i dag saknar bebyg-

gelseantikvarisk dokumentation och bedömning.

Åtgärdsförslag

Flera av de ovan beskrivna fornlämningarna kommer troligen inte att påverkas. Enligt detaljplanen kommer dock område S1 att tänga den äldre bytomten till Stora Kärr (ny nr 8). Om området kommer att exploateras enligt planerna bör förundersökning göras i området.

Lämningar inom naturreservatet kommer sannolikt inte att beröras. Förhoppningsvis respekterar kommunen också det utökade strandskyddet på 300 m vilket gör att området intill Vättern inte kommer att exploateras.

Lämningarna efter bebyggelse och odlingsmark till dagsverkstorp Skogen (ny nr 3) kommer med stor sannolikhet att påverkas av bostadsområde och vägdragning vid B1 (se planprogrammets karta). Här kommer en arkeologisk förundersökning att behövas.

Utöver detta finns de övriga kulturhistoriska lämningarna och bevakningsobjekten i området som kräver någon form av dokumentation. Det kan röra sig om inmätning, begränsade arkeologiska utgrävningar, fotodokumentation etc. Detta gäller framför allt torpen, backstugorna, Munkaskogs och Stora Kärrs igenplanterade äldre åker- och ängsmark mm. Dessutom behövs en fördjupad studie av områdets historia från medeltid och framåt som kan sätta de fysiska lämningarna in i en historisk kontext. Pollenprovtagning på en strategisk plats i området skulle kunna ge information om vegetationsutveckling och därmed markanvändning i området.

I området finns bebyggelse som bör underkastas en bebyggelseantikvarisk dokumentation. Detta gäller beståndet av äldre bostads- och ekonomibyggnader i Munkaskog, säteribebyggelsen vid Stora Kärr och slutligen befintligt bostadshus vid torpet Slätten.

Antikvarisk bedömning

Länsmuseet anser att planområdet bör få ligga kvar som rekreationsområde för Habo-borna. Områdets historia som ett utmarksområde är lång. Den bebyggelse och odling som skedde under perioden ca 1600-1900 är närmast att räkna som en parentes innan skogen återerövrade området under 1900-talet.

Området har aldrig varit orört, varken nu eller tidigare, men den dominerande markanvändningen har varit knuten till bete, skog och utmark. I dag dominerar åter skogen. En lägergård vid Vätterstranden, Munkagården, erbjuder lägerverksamhet i en lugn miljö med närhet till skogen i väster och Vättern i öster. En ”pilgrimsled” har tagits upp i området och under mina besök i utredningsområdet framkom att området verkligen användes till promenader,

joggande och hundrastning trots att jag besökte området under senare delen av hösten.

Området erbjuder olika naturtyper, bokskogen i söder, tallmoarna i norr, hasselsnår mellan de återplanterade åkrarna i söder. Strax norr om bokskogen utbreder sig en välvuxen blandskog med grandominans på den mosstäckta marken. I skogen finns flera fysiska lämningar efter 1700- och 1800-talets åkerbruk i form av stenmurar, diken och uppkastad odlingssten. Längre österut anar man Vättern och när man kliver upp på en bergsknalle ser man plötsligen hur sjön breder ut sig framför en. Det finns ett värde i att ha allt detta kvar. Att se området som det är i dag som en tillgång i sig. Ett landskapsrum för rekreation, skogspromenader och stillhet.

Förutom utmarkskaraktären finns en annan riktning i landskapet, nämligen den som hör ihop med etablerandet av säteriet Stora Kärr. Säteriets bebyggelse kom att regleras enligt rådande estetiska ideal med stor hänsyn till symmetrin i det omkringliggande landskapet. Mest iögonenfallande är i dag den allé som kom att gå i spikrak N-S riktning rakt genom säteriets tomt samt de dagsverkstorp som etablerades som satellitbosättningar kring säterierna.

Länsväg 195 bryter i dag det naturliga sambandet mellan säteri och underlydande bebyggelse, men en del av landskapets karaktär kan dock bibehållas genom att landskapet kring Stora Kärr bibehåller sin öppenhet.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd: 431-11449-07
 Jönköpings läns museums dnr: 243/07
 Beställare: Habo kommun, tekniska kontoret
 Rapport- och fältansvarig: Ådel V. Franzén
 Fältarbetstid: 22,23,25/10, 5/11,4/12-07
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Habo kommun
 Socken: Habo socken
 Fastighetsbeteckning: Munkaskog samt del av Sjogarp och Stora Kärr samt Habo stg
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad:
 7D 4j, 7E 4a
 Koordinater: N: 6422712/1399517
 S: 6420482/1399827
 V: 6421866/1398616
 Ö: 6421796/1400243
 Undersökningsyta: Ca 250 ha
 Fornlämningsnummer: 39:1-2

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Lundahl, Ivar, 1955: *Ortnamnen i Skaraborgs län, del XIII, Vartofta härad*. Lund.
 Mannerfelt, Måns, 1942: *Västgötavägar II. Från mitten av 1600-talet till järnvägarnas första tid*. Lund.
 Ringqvist, Karl, 1959: Habo. *En sockens historia*. Karlstad.
Svenskt ortnamnslexikon, 2003 (red: Mats Wahlberg). Uppsala.
Sveriges bebyggelse. Svensk statistisk-topografisk uppslagsbok. Landsbygden. Skaraborgs län. (red: Sigurd Erixon och Jöran Sahlgren). 1955. Udevalla.

Otryckta källor

- Bevarandeplan för natura 2000-område Stora Kärr. Fastställd 6 september 2005. Ref. Linda Anderson. Länsstyrelsen i Jönköpings län. Pdf-fil från www.f.lst.se.
 Habo kommun. Samrådshandling februari 2007. Munkaskog samt del av Stora Kärr, Habo tätort, Habo kommun. Detaljplaneprogram.
 Skötselplan för naturreservatet Stora Kärrs bokskog. Länsstyrelsen i Skaraborgs län, 1997 (ref: 231-9933-97).

Tillägg till bestämmelser och fastställelse av skötselplan för naturreservatet
Stora Kärrs Bokskog i Habo kommun. Länsstyrelsen i Skaraborgs län,
1980 (ref: B. Gärdefors).

Muntliga källor:

Linda Andersson, Länsstyrelsen i Jönköping.
Erik Lång, Habo.
Kerstin Weibull, Stora Kärr.

Arkiv

Antikvarisk topografisk arkiv, Jönköpings läns museum.
FMIS
F-topo. Historisk topografisk databas upprättad av Jan Agertz, JLM.
Riksantikvarieämbetets (RAÄ:s) fornminnesregister.

Källor på nätet:

Lantmäteriverket:

Arkiv-sök:

Habo socken:

P74-1:1. Geografisk karta, 1711. Mårten Bosell.

Munkaskog:

P74-65:1. Storskifte, 1817. Erik Vilhelm Aurell, Per Gustaf Friberger.

Sjogarp:

P74-77:1. Storskifte över odalägor, 1799. Per Nylandh.

Stora Kärr:

16-HAJ-37B. Arealavmätning 1685.

P74-57:1 Ägomätning, 1813. Erik Vilhelm Aurell.

Riksarkivet:

Svensk diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev:
Nr 1468

Kartunderlag

Digitala fastighetskartan.

GU Ser.Ah nr 11 Specialkartor.

Berggrunden i Jönköpings län.

Karta över känslighet för infiltration av föroreningar i Jönköpings län.

Figurförteckning

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 7D 4j, 7E4a	4
Figur 2. Fornlämningsbild i och omkring utredningsområdet	9
Figur 3. Avmätning av Stora Kärr 1684	12
Figur 4. Renritning av avmätning över Stora Kärr 1684	13
Figur 5. Syllstensrad till dagsverkstorpet Skogen	
Foto: Ådel V. Franzén	14
Figur 6. Karta över säteriet Stora Kärr 1813	14
Figur 7 a och b. Stora Kärrs bebyggelse 1684 och 1813	15
Figur 8. Allén upp mot säteriet Stora Kärr	
Foto: Ådel V. Franzén	16
Figur 9. Uppmätning över Stora Kärrs bokskog	17
Figur 10. Röjningsröse i bokskog	
Foto: Ådel V. Franzén	17
Figur 11. karta över Munkaskog 1817	18
Figur 12. Markanvändning och hägnadssystem 1813-1817	19
Figur 13. Mangårdsbyggnad från Munkaskog	
Foto: Ådel V. Franzén	19
Figur 14. Stenbrott vid Stora Kärr	
Foto: Ådel V. Franzén	20
Figur 15. Rågångsten på block. Foto: Ådel V. Franzén	20
Figur 16. Den södra flygelbyggnaden vid Stora Kärr	
Foto: Ådel V. Franzén	20
Figur 17. Karta över kända och nyupptäckta fornlämningar	22

Området mellan Habo samhälle och Vätterstranden var ett utmarks- och skogsområde innan det år 1289 skänktes till Varnhems kloster. Då etablerades gården Munkaskog med åkrar, ängar och beteshagar. Närmare Habo låg byn Stora Kärr som under 1600-talet omvandlades till ett säteri med trädgårdar, fiskdammar och underlydande dagsverkstorp. Området kom därför att präglas av bebyggelse och hävd från medeltid och framåt. Några förhistoriska lämningar finns således inte i området, men den historiska markanvändningen är påtaglig och har lämnat flera spår.